УДК 81’373.4:[316.624:004.7]
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.5

ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОКАЗІОНАЛІЗМІВ І НЕОЛОГІЗМІВ ЯК МАРКЕРІВ ДЕВІАНТНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

THE FUNCTIONAL-PRAGMATIC POTENTIAL OF OCCASIONALISMS AND NEOLOGISMS AS THE MARKERS OF DEVIANT COMMUNICATION IN SOCIAL NETWORKS

Єльнікова Н.І.,
orcid.org/0000-0002-5061-8226
кандидат філологічних наук,
завідувач кафедри гуманітарних дисциплін та українознавства
Харківського національного університету внутрішніх справ

У статті здійснено комплексний функціонально-прагматичний і дериватологічний аналіз оказіональних і неологічних одиниць як маркерів девіантної комунікації в українськомовному сегменті цифрового простору 2025–2026 років. На матеріалі комунікативних практик у соціальних мережах «Instagram», «Facebook», «Threads» та месенджері «Telegram» схарактеризовано специфіку функціонування неузуальних лексичних утворень в умовах високої психоемоційної напруженості соціуму та трансформації усталених мовленнєвих норм. Досліджено феномен девіантної комунікації, сутнісною ознакою якої є не спрямованість на взаєморозуміння чи конструктивну трансляцію смислів, а реалізація мовленнєвої агресії, знецінення, тролінгу, провокування та маргіналізації комуніканта за обов’язкової присутності «мовчазного спостерігача».

У дослідженні теоретично переосмислено баланс дериватологічного та прагмалінгвістичного аспектів утворення мережевих інновацій. Доведено, що сучасне неузуальне словотворення дедалі частіше відходить від традиційної естетичної чи номінативно-компенсаторної функцій, функціонуючи в режимі «гри без правил» із токсичною прагматичною спрямованістю. Систематизовано провідні функції аналізованих одиниць у мережевому дискурсі: інвективно-депреціативну, маніпулятивно-дискредитаційну, маргіналізаційно-сегрегаційну (конструювання опозиції «свої – чужі») та іронічно-деструктивну.

На основі детального вивчення емпіричного матеріалу виокремлено та схарактеризовано продуктивні деривaційні механізми продукування девіантних маркерів: телескопію, контамінацію, семантичну оказіоналізацію узуальних основ, суфіксацію та префіксоїдацію з вираженою пейоративною конотацією. Акцентовано, що неузуальні утворення функціонують як дієвий засіб обходу модераційних фільтрів соціальних мереж: нівелюючи пряму ненормативну лексику, мовці маскують агресивну інтенцію під меметичну гру чи іронію, зберігаючи високий рівень деструктивного психолінгвістичного тиску на адресата. Окреслено перспективи створення корпусних баз даних девіантної лексики та розроблення автоматизованих моделей моніторингу завуальованої мови ворожнечі в цифровому середовищі.

Ключові слова: девіантна комунікація, оказіоналізм, неологізм, мовленнєва агресія, інвектива, мережевий дискурс, соціальні мережі.

The article presents a comprehensive functional-pragmatic and derivational analysis of occasionalisms and neologisms as markers of deviant communication within the Ukrainian-language segment of the digital space during 2025–2026. Based on communicative practices on social media platforms (Instagram, Facebook, Threads) and the Telegram messenger, the study characterizes the functioning of non-standard lexical formations amidst high societal psycho-emotional tension and the transformation of established linguistic norms. The phenomenon of deviant communication is examined; its defining characteristic is not an orientation toward mutual understanding or the constructive transmission of meaning, but rather the enactment of verbal aggression, devaluation, trolling, provocation, and the marginalization of the interlocutor, all in the mandatory presence of a «silent observer».

The study offers a theoretical re-evaluation of the balance between derivatological and pragmalinguistic aspects in the formation of online innovations. It demonstrates that contemporary non-conventional word formation increasingly diverges from traditional aesthetic or nominative-compensatory functions, operating instead in a «game without rules» mode characterized by a toxic pragmatic orientation. The leading functions of the analyzed units in online discourse have been systematized: invective-depreciative, manipulative-discrediting, marginalizing-segregating (constructing the «us vs. them» opposition), and ironic-destructive.

Based on a detailed study of empirical material, the productive derivational mechanisms for generating deviant markers have been identified and characterized: telescoping, contamination, the semantic occasionalization of established stems, and suffixation and prefixoidation carrying a distinct pejorative connotation. It is emphasized that non-standard linguistic formations serve as an effective means of bypassing social media moderation filters: by avoiding explicit profanity, speakers mask aggressive intent behind a «meme-like» play on words or irony, while maintaining a high level of destructive psycholinguistic pressure on the recipient. The prospects for creating corpus databases of deviant vocabulary and developing automated models to monitor veiled hate speech in the digital environment are outlined.

Key words: deviant communication, occasionalism, neologism, verbal aggression, invective, online discourse, social networks.

Постановка проблеми. Сучасний цифровий простір 2025–2026 років демонструє принципово нові інтенсивності мовленнєвої взаємодії, спричинені структурними змінами у сфері медіаспоживання, високою психоемоційною напруженістю суспільства та трансформацією традиційних комунікативних норм. Соціальні мережі «Instagram», «Facebook», «Threads» і месенджер «Telegram» перетворилися на специфічний комунікативний полігон, де усталена мовна норма нерідко поступається місцем високодинамічним, експресивно забарвленим та індивідуально-авторським лексичним новотворам.

Особливого наукового зацікавлення набуває феномен функціонування неузуальних лексичних одиниць у контексті девіантної комунікації. Під девіантною комунікацією в мережевому середовищі розуміють «мовленнєвий акт, який не передбачає донесення інформації до співрозмовників, не сприяє порозумінню між ними, переважно спрямований на глузування, висміювання, іронізування, приниження, знущання, провокування тощо учасника комунікативного акту (як прямо, так і завуальовано), а також на привернення уваги з розважальною метою і не завжди супроводжуваний агресією. Однією з основних умов утілення девіантної комунікації є існування третього компонента комунікації – «мовчазного спостерігача»» [2, с. 50]. За цих умов оказіоналізми та неологізми втрачають виключно поетичну чи гумористичну забарвленість, трансформуючись у прагматичні маркери «чужості», інструменти мовного насилля та засоби зниження чутливості аудиторії до агресивного дискурсу. Дослідження цієї проблематики є критично важливим для розуміння глибинних психолінгвістичних процесів адаптації мовної системи до вимог цифрової епохи та розроблення методів медіагігієни.

Науковиця О. Селіванова пов'язує феномен девіантної комунікації з деструкцією або несформованістю комунікативно-прагматичної компетенції суб'єкта мовлення, що виявляється в ігноруванні соціокультурних норм і неадекватному виборі реєстру висловлювання. Запропонована авторкою таксономія мовних аномалій охоплює ключові структурні пласти мови – від фонетичного й лексичного до морфосинтаксичного та стилістичного [9, с. 48].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічну базу дослідження оказіональності та неології в українському мовознавстві сформовано працями кількох поколінь дослідників. Учені Н. Клименко, Є. Карпіловська, Л. Кислюк заклали фундаментальні засади системного структурно-функціонального аналізу інноваційних процесів. У монографії «Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі» (2008) науковиці розглядають динаміку не просто як кількісне нагромадження одиниць, а як перегрупування та системне саморозгортання мовного коду: «Динамізм лексикону виявляється не лише в кількісному зростанні його одиниць, а й у глибинних структурних зрушеннях – зміні продуктивності словотвірних моделей, перерозподілі центрів і периферії семантичних полів, активізації деривaційного потенціалу мови під впливом екстралінгвальних чинників» [4, с. 14].

Концептуальні засади української неології, опис соціально-політичних неологізмів та оказіоналізмів, а також визначення критеріїв розмежування узуального й індивідуально-авторського словотворення репрезентовано в ґрунтовних працях А. Нелюби. Учений акцентує на тому, що оказіоналізм повсякчас виникає як реакція на конкретний комунікативний запит, володіючи високим потенціалом прагматичного впливу [7].

Системний аналіз динамічних процесів у лексико-семантичній системі української мови та висвітлення неузуального словотворення як унікальної «гри без правил», де деривaційні форманти поєднуються поза стандартними обмеженнями мовної системи, здійснено у дослідженнях Є. Карпіловської. Науковиця обґрунтувала ступені засвоєння іншомовного лексичного матеріалу та закономірності його адаптації в сучасній мовній практиці.

Мовознавиця О. Олексенко досліджує семантико-словотвірний потенціал неолексем, інтеграцію чужомовних деривaційних формантів та адаптацію запозичень у словотвірну парадигму української мови. На функціонально-стилістичній стратифікації медіалексикону фокусується М. Навальна, зауважуючи: «Публіцистичний текст на початку XXI століття виступає головним репрезентантом трансформацій: саме тут межа між кодифікованою нормою і мовною інновацією стає найбільш проникною, активізуючи розмовні, термінологічні та запозичені пласти лексики» [6, с. 65].

Класичні параметри словотвірної системи, питання збереження словотвірної традиції та системності мовних одиниць розроблено в фундаментальних працях І. Муромцева та В. Горпинича. Їхні розвідки дозволяють простежити, як девіантні новотвори відхиляються від канонічних деривaційних парадигм української мови. Проблематику збереження внутрішньої логіки номінації й ідентичності в процесах тво-

рення нових найменувань порушує К. Дюкар, наголошуючи на важливості відповідності способів називання глибоким мотиваційним закономірностям мови й історико-культурній традиції [1].

Специфіку функціонування семантичних оказіоналізмів – слів, які при збереженні узуальної матеріальної форми набувають якісно нового, часто конфліктного й оцінного значення, описала Ж. Колоїз [5]. Прагмалінгвістичні виміри функціонування слів у медіапросторі, зокрема стратегії прихованого впливу та маніпуляції, досліджувала В. Пономаренко. Проблеми мовленнєвої агресії, деструктивної поведінки та функціонування конфліктного дискурсу в цифрових комунікативних середовищах висвітлено у працях Р. Трифонова. Експресивно-стилістичний потенціал нестандартних словотвірних одиниць перебуває в центрі наукових зацікавлень Г. Губаревої.

Попри значну кількість праць, присвячених неології й оказіоналістиці, функціонально-прагматичний потенціал неузуальних утворень саме як маркерів девіантної комунікації в найновіших соціально-мережевих платформах періоду 2025–2026 років вимагає поглибленого системного опрацювання.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в розкритті функціонально-прагматичного потенціалу оказіоналізмів і неологізмів як маркерів девіантної комунікації в українськомовному сегменті соціальних мереж (Instagram, Facebook, Threads, Telegram) протягом 2025–2026 років. Реалізація окресленої мети передбачає виконання таких завдань: окреслити теоретичні засади взаємодії дериватології та прагмалінгвістики в осмисленні феномену девіантної мережевої комунікації; визначити структурно-семантичні типи та словотвірні моделі оказіональних і неологічних одиниць у девіантності спрямованому дискурсі; систематизувати основні прагматичні функції неузуальних новотворів у середовищі соціальних мереж; проаналізувати емпіричний матеріал українськомовного медіадискурсу за 2025–2026 роки, з'ясувавши зв'язок між деривaційним устроєм новотворів і їхнім маніпулятивно-інвективним потенціалом. Об'єктом дослідження є українськомовний медіадискурс соціальних мереж (Instagram, Facebook, Threads, Telegram) періоду 2025–2026 років. Предметом дослідження виступають функціонально-прагматичні властивості, словотвірні механізми та деструктивно-оцінна семантика оказіоналізмів і неологізмів як маркерів девіантної комунікації.

Виклад основного матеріалу. Мовленнєва девіація у цифровому середовищі є результатом взаємодії суб'єктивної інтенції мовця та специфічних комунікативних умов мережевих платформ. Узуальне словотворення спирається на чіткі деривaційні моделі та закономірності, розроблені в класичній дериватології І. Муромцева та В. Горпинича. Натомість мережевий дискурс створює передумови для функціонування неузуального словотворення, яке, за влучним спостереженням Є. Карпіловської, діє в режимі «гри без правил». За умов девіантного спілкування ця «гра» набуває токсичного характеру: її метою є не естетичне збагачення мови чи заповнення номінативних лакун, а цілеспрямоване порушення етичних меж діалогу.

А. Нелюба зазначає, що оказіоналізми володіють вираженим соціально-оцінним потенціалом і тісно пов'язані з контекстом їхнього виникнення [8]. У девіантному дискурсі ця контекстуальність трансформується у прагматичний інструмент миттєвої дискредитації об'єкта обговорення. Коли мовець конструює новий оказіоналізм, він свідомо знижує бар'єр сприйняття мовленнєвої агресії, адже ігровий або іронічний зовнішній вигляд новотвору часто приховує чітку інвективну інтенцію.

Важливим виміром девіації є використання семантичних оказіоналізмів, детально описаних Ж. Колоїз [5]. У цьому випадку форма слова залишається узуальною, проте його семантика зазнає контекстуальної деформації, набуваючи пейоративного значення. Подібні трансформації руйнують мовну традицію та логіку номінації, на важливості збереження яких наголошувала К. Дюкар [1], адже відрив найменування від його історично підтвердженої словотвірної мотивації призводить до викривлення концептуалізації дійсності у свідомості комунікантів.

У результаті аналізу емпіричного матеріалу з'ясовано, що оказіональні та неологічні утворення в девіантному дискурсі реалізують комплекс взаємопов'язаних прагматичних функцій:

Інвективно-депреціативна функція спрямована на пряме або завуальоване приниження гідності комунікативного партнера чи соціальної групи. Реалізується через поєднання нейтральних основ із формантами, що мають виражену пейоративну семантику.

Маніпулятивно-дискредитаційна функція спирається на засади медійного впливу. Новотвір функціонує як стійкий ярлик, що спрощує складну соціально-політичну чи особистісну проблему до негативно оцінного стереотипу, формуючи у читача заздалегідь визначене ставлення.

Маргіналізаційно-сегрегаційна функція конструює опозицію «свої–чужі». Творення оказіо-

налізму маркує межі внутрішньої групи (користувачів, які розуміють і розділяють контекст) і стигматизує зовнішню групу, перетворюючи її на об'єкт обговорення та кібербулінгу.

Іронічно-деструктивна функція – помилкова сприйнятливість аудиторії до гумору дозволяє авторам приховувати мовленнєву агресію під виглядом «меметичної гри».

Аналіз емпіричного матеріалу, вилученого з платформ «Instagram», «Facebook», «Threads» і «Telegram» за період 2025–2026 років, уможливлює виокремлення кількох провідних словотвірних моделей, що слугують інструментами творення девіантних маркерів.

Телескопічне зрощення двох і більше основ із частковою усіченістю компонентів залишається одним із найпродуктивніших способів творення оказіоналізмів у мережевому середовищі. У девіантному контексті телескопія створює ефект подвійного семантичного удару.

У мережі Threads протягом 2025–2026 років поширився оказіоналізм *зрадохайпер* (утворений контамінацією слів *зрада* та *хайпер* / *хайповий*). Цей новотвір використовується для маргіналізації користувачів, які порушують гострі суспільні питання, шляхом підміни їхніх мотивів з аналітичних на корисливо-алгоритмічні: «*Знову ці тредсові зрадохайпери намагаються зібрати охоплення на критичних новинах*» (Threads, 10.04.2025). Прагматичний потенціал полягає в перемиканні уваги із суті проблеми на персональну дискредитацію автора.

В мережі «Instagram» зафіксовано утворення *крінжеватер* (від *крінж* + *евакуатор* / *агітатор*), що виникло як відповідь на надмірну комерціалізацію чутливих тем у коротокоформатних відео (Reels). Оказіоналізм слугує інструментом етикетного засудження та стигматизації авторів контенту: «*Черговий крінжеватер зняв прогрев на темі благодійності*» (Instagram, 02.02.2026).

У Telegram-каналах спостерігається функціонування лексеми *інфоінвазив* (від *інформація* + *інвазивний*). Слово функціонує як девіантний маркер на позначення агресивних рекламних чи маніпулятивних повідомлень, стигматизуючи медійні джерела: «*Не читайте цей інфоінвазив, канал просто випалює мізки аудиторії*» (Telegram, 09.11.2025).

Семантична оказіоналізація спирається на процес, за якого усталена словотвірна форма заповнюється деструктивно-оцінним вмістом у межах конкретного дискурсу, що узгоджується із концепцією Ж. Колоїз. У мережі «Facebook» широкого вжитку набуло дієслово *експертнути* (поєднання статусного термінологічного іменника *експерт* із розмовним формантом миттєвої дії *-ну+-ти* створює виражений прагматичний дисонанс. Це маркує дію як некомпетентну чи самовпевнену, реалізуючи депреціативну функцію в мережевому дискурсі.): «*Кожен вважає за необхідність експертнути в коментарях під складними профільними дописами*» (Facebook, 18.10.2025). Прагматична інтенція полягає в знеціненні експертної позиції опонента через надання його діям характеру спонтанності та поверховості.

Ще одним прикладом семантико-метафоричної оказіоналізації у Threads є лексема *диваноцид* (іменникова основа *диван–* (з актуалізацією метонімічного значення «диванний експерт / стратег», тобто пасивна особа в безпечних умовах) + суфіксоїд іншомовного походження *-цид* (від лат. caedere – «вбивати, знищувати», що утворює назви дій зі значенням винищення або масової ліквідації: *геноцид, екоцид, інсектицид*), що застосовується для токсичного приниження ведення інтенсивних дискусій користувачами, які перебувають у безпечних умовах: «*У коментарях під постом вибухнув справжній диваноцид серед диванних стратегів*» (Threads, 05.07.2026). Відбувається семантичне накладання серйозного суспільно-політичного термінологічного патерну на побутову основу (*диван*), унаслідок чого виникає оказіоналізм із саркастичним значенням «токсичне самознищення / масове взаємовинищення «диванних експертів» у коментарях».

Використання депреціативних формантів дозволяє швидко змінити комунікативну тональність слова. У працях Є. Карпіловської відзначено високий адаптаційний потенціал іншомовних та оказіональних префіксоїдів у процесах оновлення лексикону [3].

У 2025–2026 роках у мережі «Instagram» спостерігається функціонування оказіоналізму *псевдоволонтерити*, де префіксоїд *псевдо–* набуває не просто значення несправжності, а вираженого інвективного забарвлення звинувачення у шахрайстві: «*Досить псевдоволонтерити ради створення іміджу в сторіз*» (Instagram, 13.10.2025). Прагматична небезпека цього утворення полягає в підриві довіри до інституту волонтерства загалом через використання неперевірених інвективних ярликів. У мережі «Threads» популярності набуло оказіональне утворення *тредсозавр* (від назви мережі *Threads* + суфіксоїд *-завр*), яке використовується для ейджистського маркування та зневажливого опису користувачів старшого віку, які перейшли з інших соціальних мереж та намагаються впроваджувати застарілі паттерни спіл-

кування: «*Ці тредсозаври знову вчать молодь, як правильно вести блог*» (Threads, 27.06.2026). Оказіоналізм сконструйовано за продуктивним сленговим зразком культурно-іронічних найменувань на кшталт *совкозавр*, *партноменклатурозавр*, *динозавр* (у переносному значенні «старожил / носій реліктових звичок»).

Проаналізований емпіричний масив засвідчує, що більшість неузуальних одиниць у девіантному дискурсі володіють високим ступенем агресогенності. Згідно з теорією А. Нелюби, ці слова мають характер контекстуальних оказіоналізмів: вони виникають під впливом мовленнєвого афекту або цифрового конфлікту й реалізують свою прагматику в межах вузького часового та просторового вікна [8]. Водночас їхнє систематичне використання спричиняє поступову деструкцію мовної норми та розмивання межі між дозволеною іронією та інвективою.

Висновки й перспективи дослідження. Отже, в умовах мережевих платформ «Instagram», «Facebook», «Threads» і «Telegram» неузуальні утворення зазнають зміщення функціонального фокусу. Замість виконання традиційної естетичної чи номінативно-компенсаторної ролі, вони трансформуються у виражені прагматичні маркери девіації, реалізуючи інвективно-депреціативну, маніпулятивно-дискредитаційну, сегрегаційну й іронічно-деструктивну функції.

Основними деривaційними механізмами творення мовленнєвої девіації у 2025–2026 роках є телескопія, контамінація слів із протилежними стилістичними забарвленнями, префіксоїдна оказіоналізація та семантичне перевизначення узуальних форм. Оказіоналізми стають інструментом обходу модераційних алгоритмів соціальних мереж: уникаючи використання прямої нецензурної лексики, мовці конструюють деструктивні неузуальні одиниці, які зберігають високий рівень психологічного та прагматичного тиску на об’єкт атаки.

Перспективи подальших наукових розвідок у цьому напрямі полягають у створенні репрезентативного корпусу неузуальної лексики девіантного спрямування та розробленні комп’ютерно-лінгвістичних моделей автоматичного виявлення завуальованої мови ворожнечі в медіапросторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дюкар К. Неогенні тенденції в неофіційному назовництві українського політикуму початку XXI ст.: словотвірний аспект. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Філологія*. 2024. (4 (14). 23–28.

2. Єльнікова Н. І. Мовні засоби реалізації девіантної комунікації в українськомовному медіадискурсі [Текст] : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна; Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького. Черкаси, 2024. 217 с.

3. Карпіловська Є. Тенденції розвитку сучасного українського лексикону: чинники стабілізації інновацій. *Українська мова*. 2007. № 4. С. 3–15.

4. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в лексиконі сучасної української мови : монографія. К. : Видавничий дім С. Бураго, 2008. 335 с.

5. Колоїз Ж. Українська оказіональна деривація : [монографія]. К. : Акцент, 2007. 311 с.

6. Навальна М. І. Динаміка лексикону української періодики початку XXI ст. : монографія. Київ, Інститут української мови : Вид-ий дім Дмитра Бураго, 2011. 328 с.

7. Нелюба А. Словотвірні інновації в соціальних зрушеннях і коригування деривaційної теорії. Вибрані праці. Харків: ХІФТ, 2023. 136 с.

8. Нелюба А. М., Губарева Г. А., Трифонов Р. А. Відонімні інновації: словотвірні і конотаційні аспекти. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки*. 2025. Вип. 2(213). С. 127–135.

9. Селіванова О. О. Основи теорії мовної комунікації : [підручник]. Черкаси : Видавництво Чабаненко Ю. А., 2011. 350 с.

Дата першого надходження статті до видання: 31.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026